

УДК 336.77:63

А. А. Олійник,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування
І. С. Маринкевич,
магістр, Національний університет біоресурсів і природокористування

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Здійснено аналіз вкладень банків у кредитування сільського господарства України та окреслено проблеми їх подальшого розвитку. Проаналізовано фінансовий стан сільськогосподарських підприємств та досліджено його взаємозв'язок з обсягами довгострокового кредиту.

The analysis of investments of banks in crediting of agriculture of Ukraine is carried out and the problems of their further development are outlined. The financial position of the agricultural enterprises is analysed and its interrelation with volumes of the long-term credit is investigated. The estimation of a level of security of the agricultural enterprises by the long-term bank credits is carried out on the basis of the new methodological approaches and the level of influence of the basic internal factors causing it are determined.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, банківський кредит, банк, планування, кредитоспроможність, фінансовий стан, забезпечення кредиту, супроводження кредиту.

Key words: the agricultural enterprises, bank credit, bank, planning, credit capacity, financial position, credit security, support of the credit.

ВСТУП

Продовольча безпека України залежить від належного функціонування аграрного сектора економіки. Водночас затяжна фінансова криза у цій галузі призвела до значного зношення її матеріально-технічної бази. Швидке відновлення основного капіталу з використанням інноваційних технологій можливе тільки у разі формування значних обсягів фінансових ресурсів. Обмеженість власних коштів у сільськогосподарських підприємствах зумовлює пошук зовнішніх джерел фінансування, найбільш можливими, якими на сьогодні виступають довгострокові кредити банків.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для стабільного функціонування виробничого процесу сільськогосподарським підприємствам слід мати певні запаси матеріальних і фінансових ресурсів. Закономірним явищем для підприємств галузі є формування ресурсів, в першу чергу, за рахунок власних джерел. Однак через різноманітні як загальні, так і специфічні для кожного сільськогосподарського підприємства обставини, потреба в додаткових фінансових ресурсах може раптово і стрімко зростати, що й зумовлює необхідність одержання кредиту.

Дослідженню теоретичних і практичних питань банківського кредитування підприємств приділяло значну увагу багато вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед зарубіжних вчених слід відзначити Р. Джоїлі, В. Лексіса, П. Роуза, А. Тобіаса, Гейвуда У. Фляйсига та ін. Проблеми банківського кредитування сільськогосподарських підприємств у ринковій економіці

знайшли відображення в працях таких вітчизняних вчених: В.М. Алексійчука, М.Я. Дем'яненка, Ш.І. Ібатуліна, С.І. Кручка, П.А. Лайка, Д.В. Полозенка, П.Т. Саблука та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — дослідження досвіду кредитування сільського господарства та пошук шляхів щодо розвитку банківського кредитування аграрної сфери.

РЕЗУЛЬТАТИ

Системи сільськогосподарського кредитування у багатьох державах більш спеціалізовані, ніж інші кредитні системи. Вони завжди орієнтовані на надання пільгових кредитів за більш низькими процентними ставками, ніж у комерційних банках і страхових компаніях, більш тривалими є строки надання кредитів.

У результаті ринкових перетворень більшість земель сільськогосподарського призначення приватизована. У сфері банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників також відбулися зміни. В період командно-адміністративної системи кредити надавались аграрним підприємствам на планово-розподільній основі. Більшість з цих кредитів не поверталась, що призводило до їх списання, збитковості банків і зростання дефіциту державного бюджету. З розвитком ринкової економіки, перебудовою кредитних відносин держава обмежила свій безпосередній вплив на процес кредитування банками аграрного сектора економіки. Банки здобули право самостійно визначати позичальників, обсяг, порядок видачі і погашення кредитів, розмір процентних ставок,

організацію системи моніторингу кредитів відповідно до власної кредитної політики з додержанням принципів кредитування та вимог чинного законодавства. З огляду на наведене зростає зацікавленість банківських установ у збільшенні обсягів кредитування аграрних підприємств.

Українське законодавство визначає як аграрні підприємства як такі, що отримують більше ніж 75 % доходів від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва. Банківський кредит відіграє важливу роль у фінансуванні сільськогосподарського виробництва. Кредит є одним з джерел формування основних та оборотних активів підприємств. За допомогою кредиту збалансовується загальна потреба підприємства в капіталі з наявними в його розпорядженні власними коштами. У сільськогосподарських підприємств потреба в оборотному капіталі характеризується сезонними коливаннями. У періоди, коли власного оборотного капіталу недостатньо для фінансування господарської діяльності, підприємства залучають кредити.

Однак, враховуючи специфіку сільськогосподарського кредитування, майже всі держави прийняли спеціальні закони про кредитування в сільському господарстві, запровадили системи сільськогосподарського кредитування, які спираються, як правило, на державні спеціалізовані кредитні установи.

В Україні сільськогосподарські товаровиробники значною мірою залежать від кредитів, особливо на етапі становлення. Сьогодні в українській банківській системі обсяг кредитного портфеля є недостатнім, щоб задовольнити повну потребу у кредитуванні сільськогосподарських підприємств. Тому комерційні банки не можуть і не бажають виділяти великі суми кредитів для не завжди прибуткової галузі — сільського господарства [1].

Попередній уряд планував створити державну кредитну установу, яка повинна була спеціалізуватися на кредитуванні сільського господарства — аграрний банк. В планах було видавати кредити під 5—7% терміном від п'яти до десяти років. Проте зарубіжний досвід свідчить про більш ефективні шляхи кредитування аграріїв. Так, економічна підтримка сільського господарства є однією з важливих складових спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу, зокрема важливою складовою її головної осі — підвищення конкурентоздатності сільського господарства.

Переважно фінансова підтримка спрямовується на модернізацію, технічне, технологічне та інше переоснащення сільського господарства та прилеглих секторів агробізнесу. Це доволі значні суми, тому заведеним у Європі звичаєм, підлягають вони не лише спеціальному режиму управління, але й публічному та парламентському контролю, передбачають відкритість, прозорість, конкурсність та звітність. А для того, щоб це все забезпечити, в кожній країні ЄС є спеціальна інституція. Переважно це так звані Гарантійні сільськогосподарські фонди. Наприклад, у наших найближчих сусідів — Польщі — це Агенція реструктуризації та модернізації сільського господар-

ства. Для того, щоб можна було розпоряджатися грошима ЄС, вона має відповідати певним критеріям та мати відповідну організаційну побудову. А решта — національні особливості [2, с. 135].

Світова економічна криза 2008—2009 років, яка в Україні набула найважчих форм прояву, негативно вплинула на кредитні відносини в аграрному секторі економіки. Різке падіння цін на сільськогосподарську продукцію призвело до значного погіршення фінансового стану аграрних підприємств.

Покращення ситуацій в сільському господарстві як в одній з найбільш депресивних галузей економіки можна досягти лише завдяки інтенсифікації виробництва, що без активізації інвестиційного процесу в аграрному секторі неможливо здійснити. Тому, в умовах зменшення ролі державних кредитів у інвестиційному забезпеченні сільськогосподарських підприємств, нерозвиненості кооперативної форми довгострокового кредитування, низької активності інвесторів у аграрній сфері та фінансовій обмеженості сільськогосподарських виробників, в даний час основна роль в інвестиційному процесі сільського господарства належить банківському кредиту.

Враховуючи масштабність необхідних змін, специфіку вітчизняного законодавства і сучасний стан розвитку інституціональних відносин між інвесторами і іншими суб'єктами інвестицій, найефективнішою формою залучення інвестиційних ресурсів може стати саме інвестиційне кредитування [3, с. 104].

Одна з причин кризової ситуації в АПК — погіршення агропромислової інтеграції та загальні обставини, що спричинили кризу й негативно вплинули на стан інтеграційно-економічних зв'язків у агропромисловому комплексі. Треба зазначити, що інтегровані системи агробізнесу, які формуються з використанням переробними підприємствами оренди землі і майна в їхніх власників з метою виробництва сільськогосподарської сировини, мають низку переваг, завдяки яким досягається органічне поєднання виробництва сільгоспсировини і її переробка в єдиній організаційно-виробничій структурі під єдиним управлінням; забезпечується цілісність технологічного ланцюга з виробництва кінцевих продуктів — готових продуктів харчування; зменшується залежність переробних підприємств від виробників сільгоспсировини. Тим самим вони надійніші для банківських установ.

Важливим об'єктом інвестиційного кредитування в сільському господарстві є розвиток інфраструктури. Ефективне функціонування будь-якої сфери народного господарства не може здійснюватись за відсутності добре організованої і високотехнологічної обслуговуючої системи, належним чином оснащеного машинно-тракторного парку. Оскільки процес сільськогосподарського виробництва тісно пов'язаний із рівнем механізації, важливим є питання модернізації, оновлення і закупівлі сільськогосподарського обладнання, машин, тракторів і обладнання, з подальшим їх висококваліфікованим обслуговуванням. В умовах скорочення і старіння машинно-тракторного парку господарств, з одного боку, і освоєння нових сільськогосподарських технологій і конструкцій — з

іншого, інвестиції набувають особливого, а в деяких випадках і вирішального значення. Пріоритет у вирішенні цих задач вбачається в освоєнні нових потужностей шляхом організації машинно-тракторних станцій, які необхідно створювати з метою надання послуг всім категоріям сільськогосподарських товаровиробників у своєчасному і якісному проведенні механізованих робіт на базі прогресивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, ефективного використання і обслуговування машинно-тракторного парку, придбання, відновлення і прокату техніки для підвищення ефективності діяльності [4, с. 112].

Кредитування банками сільського господарства має особливості, які визначаються галузевою специфікою аграрного бізнесу. До основних ознак кредитування сільськогосподарських підприємств слід віднести: підвищену ризикованість кредитного портфеля, пов'язану з нестабільністю сільськогосподарського виробництва, залежністю платоспроможності позичальників від урожайності рослин, продуктивності тварин, погодних умов та державної політики регулювання аграрного ринку; циклічність надання і погашення кредитів, зумовлену сезонністю виробництва і реалізації продукції та періодичним коливанням у підприємств потреб у додатковому оборотному капіталі. Кредитування аграрних підприємств має здійснюватись у чітко передбачені строки та з дотриманням запропонованого автором принципу адекватності кредитування, оскільки несвоєчасність надання та недостатність суми кредиту може призвести до порушення технології проведення сільськогосподарських робіт, недоотримання запланованих результатів, що унеможливить погашення кредиту [5, с. 119].

Протягом останнього періоду прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на розвиток банківської системи України, зокрема: Закон України "Про іпотеку" [9], Закон України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати", Закон України "Про сертифіковані товарні склади та прості і подвійні складські свідоцтва" тощо. Однак дотепер кредитування банками сільгоспвиробників не досягло бажаного рівня, що мотивується відсутністю законодавства про державну реєстрацію прав на нерухоме майно, про обіг кредитних історій, про порядок проведення прилюдних торгів з аукціонів, про державний земельний кадастр, недосконалістю законодавства про іпотеку та заборону відчуження головного предмета іпотеки в сільському господарстві — землі сільськогосподарського призначення.

Розвитку небанківських інститутів кредитування сільського господарства сприяло прийняття Господарського кодексу України та Закону України "Про кредитні спілки". Однак, попри створення відповідної правової бази, розвиток сільських кредитних спілок гальмується відсутністю в сільськогосподарських товаровиробників обігових коштів та в цілому низьким рівнем доходів, які могли б спрямовуватися на утворення статутного фонду цих інститутів взаємного кредитування, невідповідністю Закону Ук-

раїни "Про кредитні спілки" Господарському кодексу України.

Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" [9] було схвалено 24 червня 2004 року. Згідно з п. 1 Перехідних положень цього закону він набув чинності 1 січня 2005 року. Цей Закон встановлює досить розгалужену систему забезпечення агропромислових товаровиробників кредитними коштами з боку держави. Закон передбачає дві форми кредитування сільгоспвиробників, а саме: бюджетне та приватне. За першою формою кредитування (згідно ст. 9 закону [9]), Аграрний фонд (кредитор) визначається як державна спеціалізована установа, уповноважена Кабінетом Міністрів України провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України. Це бюджетна організація, яка має свій кошторис, рахунки та здійснює неприбуткову діяльність у межах, визначених законом [6].

Аграрний фонд є підзвітним та підконтрольним центральному органу виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, у порядку здійснення державних закупівель надає бюджетну позику виробнику зерна, що є об'єктом державного цінового регулювання під заставу такого об'єкта, який оформлюється переданням кредитору простого чи подвійного складського свідоцтва або складської квитанції. Бюджетна позика у межах режиму заставних закупівель є платною. Плата за використання бюджетної позики встановлюється за фактично пільговою ставкою на рівні 50% від середньозваженого відсотка, який фактично склався станом на 1 червня поточного бюджетного року за кредитами банків, наданих строком до 12 календарних місяців та повністю забезпечених заставою. Порядок розрахунку такого середньозваженого відсотка визначається постановою Кабінету Міністрів України на підставі подання Національного банку України. Розмір плати за використання бюджетної позики оприлюднюється не пізніше, ніж за 15 календарних днів до початку щорічного періоду заставних закупівель. Бюджетні позики у межах режиму заставних закупівель щорічно надаються у період з 1 липня поточного бюджетного року до 1 квітня наступного бюджетного року (посилання на ст. 12 закону [9]) [10, с. 215].

Розвиток кредитних відносин вимагає від сільськогосподарських підприємств створення механізмів, спрямованих на зниження ризику фінансових витрат, які значно залежать від фінансового стану контрагентів, своєчасності виконання ними своїх фінансових зобов'язань і добросовісності їхньої поведінки на ринку. Відновлення ділової репутації та позитивного іміджу сільськогосподарських підприємств у співпраці з банківськими установами багато в чому зумовлюється ступенем прозорості, який включає достовірність, своєчасність та повноту розкриття їхньої фінансової інформації. З цією метою в багатьох країнах із розвинутою економікою створені так звані кредитні бюро, які надають інформацію про минулі не повернуті та прострочені кредити — "чорні" списки. У деяких країнах кредитні бюро,

крім згаданих даних, надають ще інформацію про активи та пасиви позичальника, гарантії, структуру заборгованості по термінах і часу погашення, його зайнятості та історії бізнесу — "білі" списки [7, с. 106].

Враховуючи значний вплив сільського господарства на зовнішнє середовище, ще одним пріоритетним напрямом інвестиційної діяльності в сільськогосподарській галузі має стати підвищення екологічності виробництва шляхом запровадження екологоорієнтованої моделі, яка має включати такі складові, як ведення ґрунтозахисного землеробства, розвиток біоенергетики, запровадження ресурсозберігаючих технологій, дотримання сівозмін, перехід до точного землеробства і органічного виробництва, дотримання хомобіотичного обігу.

Кредитування сільського господарства характеризується певними особливостями, що пов'язані зі специфікою цієї галузі. Ці особливості сприяють досить активній участі держави в кредитних відносинах у сільському господарстві України (безпосереднє надання державою поворотних позикових коштів на пільгових умовах та часткова компенсація державою відсоткових ставок за кредитами комерційних банків).

Головними проблемами, які пов'язані з кредитуванням сільськогосподарських виробників, досі залишаються:

- низька кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств;
- слабкість банківської системи України;
- нерозвиненість небанківських інститутів кредитування (зокрема, кредитних спілок) [10, с. 221].

Проблема кредитоспроможності сільськогосподарських товаровиробників частково вирішується державною допомогою шляхом компенсації відсоткових ставок за кредитами комерційних банків. Однак досі залишаються проблеми, пов'язані з недостатністю заставного майна в сільгоспвиробників.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені дослідження сучасного стану розвитку галузі дозволили визначити наявність значної потреби в довгострокових кредитних ресурсах інвестиційного характеру. Основними напрямками при інвестиційному кредитуванні мають стати заходи, спрямовані на переоснащення і оновлення виробництва сучасними і технологічно доскональними основними засобами, селекційна і генетична робота, відтворення продуктивного стада, закладення багаторічних насаджень, будівництво нових комплексів, сільськогосподарське машинобудування, екологічні заходи і науково-дослідна робота, тобто ті напрями, які несуть в собі довгостроковий економічний ефект.

В аграрному виробництві практично всіх країн із розвинутою ринковою економікою діє спеціалізована система сільськогосподарського кредиту. Інакше кажучи, сільське господарство — кредитоємна галузь, її нормальне функціонування без кредитних ресурсів у сучасних умовах практично неможливе. Це зумовлено специфікою сільського господарства: нестачею вільних фінансових коштів; високою капіталоемністю і порівняно низькою фондівдачею; сезонністю ви-

робництва та значною тривалістю виробничого циклу; залежністю від природно-кліматичних умов, що знижує гарантованість позик сільськогосподарським товаровиробникам; порівняно малими розмірами підприємств аграрного сектора, що робить їх менш конкурентоспроможними на ринку коротко- і довготермінових кредитів.

Слід також зазначити, що невід'ємною складовою інвестиційного розширення є постійне залучення нових ефективних факторів виробництва. При цьому в конкурентному середовищі пріоритетним є готовності та спроможності країни до впровадження інновацій. В умовах, коли вартість матеріально-технічних і енергетичних ресурсів зростає з кожним роком, а залежність нашої країни від зовнішніх постачальників є досить вагомою, проблема енерго- та ресурсозбереження стала пріоритетною в сільгоспвиробництві.

Література:

1. Кушнір Л.П. Створення системи кредитування сільськогосподарських підприємств шляхом заснування аграрної кредитної корпорації // Вісник Львівської комерційної академії. — Серія: Економіка. — 2009. — № 30.
 2. Волохов В.І. Кредитування в аграрній сфері — стан та перспективи розвитку // Економічний простір. — 2011. — № 45. — С. 132—137.
 3. Міхов Л.І., Каліна Л.М. Банківське кредитування сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан і проблеми розвитку // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2010. — № 1. — С. 101—106.
 4. Стецюк П.А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств // П.А. Стецюк // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С. 112.
 5. Березовик В.М. Система кредитування банками аграрного сектора: ключові елементи та проблеми // Зб. мат. Всеукраїнської наук.-практ. конф. вчених, викладачів, практичних працівників і молодих науковців "Розвиток фінансово-кредитних відносин в Україні" 27.02.2004 р. — К. — С. 118—121.
 6. Березовик В.М. Сучасний стан кредитування аграрних підприємств // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. — Вип. 210. — Т. 3. — С. 793—800.
 7. Годук В.М. Кредитні бюро у розвитку довгострокового кредитування сільськогосподарських підприємств // В.М. Годук // Економіка АПК. — 2008. — № 6. — С. 105—108.
 8. Карпова І.В., Єзерська Д.Г. Роль банківських установ у розвитку кредитування агропромислового комплексу // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2009. — № 2.
 9. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV: zakon1.rada.gov.ua
 10. Кириченко О.А., Кудрицький В.Д. Кредитування аграрного сектору економіки в умовах глобальної фінансової кризи // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 5. — С. 207—222.
- Стаття надійшла до редакції 01.06.2011 р.